

Peter Laca

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

ORCID: 0000-0002-8682-2333

laca.petr@ujak.cz

Slavomír Laca

Pražská vysoká škola psychosociálních studií, Praha

ORCID: 0000-0002-1408-7157

laca.slavomir@ujak.cz

**ZASADY DYDAKTYCZNE KOMEŃSKIEGO
STOSOWANE W PROCESIE EDUKACYJNYM
STUDENTÓW KIERUNKÓW
SOCJALNO-ZDROWOTNYCH**

**KOMENSKÉHO DIDAKTICKÉ ZÁSADY
UPLATŇOVANÉ V EDUKAČNÍM PROCESSE
STUDENTŮ SOCIÁLNĚ-ZDRAVOTNICKÝCH
OBORŮ**

**COMENIUS' DIDACTIC PRINCIPLES
APPLIED IN THE EDUCATIONAL PROCESS
SOCIO-MEDICAL STUDENTS**

ABSTRAKT

Artykuł dotyczy podstawowych zastosowań dydaktycznych Komeńskiego w procesie kształcenia studentów kierunków socjalnych i zdrowotnych. Celem artykułu jest wskazanie uniwersalności zasad dydaktycznych Komeńskiego, które otwierają nowe możliwości usprawnienia pracy nauczycieli w osiągnięciu celów w procesie edukacyjnym. Od samego początku pedagogika jako nauka dążyła do stworzenia podstawowych zasad, które prowadziłyby do efektywnego procesu edukacyjnego dla uczniów.

Słowa kluczowe: Zasady dydaktyczne, Edukacja, Proces edukacyjny, Komeński, Pedagog, Student.

ABSTRAKT

Příspěvek se zabývá Komenského didaktickými zásadami uplatňováními v edukačním procese studentů sociálně-zdravotnických oborů. Cílem příspěvku je poukázat na univerzálnost Komenského didaktických zásad, které otevírají nové možnosti, jak ulehčit práci pedagogů při dosahování cílů v edukačním procesu. Pedagogika jako věda se od jejího samotného vzniku snažila o formaci základních pravidel, které by vedly k efektivnímu edukačnímu procesu studentů.

Klíčová slova: Didaktické zásady, Edukace, Edukační proces, Komenský, Pedagog, Student.

ABSTRACT

The paper is based on Comenius's fundamental didactic applications in the educational process of students of social and medical disciplines. The aim of the paper is to specify the universality of Comenius's didactic principles, which initiate new possibilities for facilitating the work of teachers in achieving goals during the educational process. Since its inception, pedagogy as a science has lead to form basic rules that settle an effective educational process for students.

Keywords: Didactic principles, Education, Educational process, Comenius, Educator, The student.

ÚVOD

Didaktické zásady jsou všeobecné doporučení týkající se edukačního procesu. Jedná se o nejvšeobecnější požadavky na organizace, průběh a účinnost vzdělávacího procesu, které musí být uplatňovány, jako jednotný systém. Když se těmito zásadami bude pedagog řídit, bude výuka efektivnější a účinnější. Komenského didaktické zásady se vztahují nejen na edukační činnost pedagoga, ale i na metody výuky, formy výuky, materiálně didaktické prostředky, na učivo atd. Didaktické zásady se vyvíjely, vyvíjí a obnovují od časů Jana Amose Komenského. Postupně vznikl a rozvíjel se systém pedagogických zásad (označovaných také jako „principy“), tedy nejvšeobecnější normy podmiňující úspěch. O formulaci zásad se s úspěchem pokusili J. A. Komenský, H. Spencer, A. Diesterweg, J. H. Pestalozzi, K. D. Ušinskij a další pedagogové. Zásady systematickosti, vědeckosti, spojitosti teorie s praxí, názornosti, resp. optimální názornosti však byli v popředí mezi didaktickými zásadami zejména v 70. a 80. letech 20. století, jejich aktuálnost vystupuje do popředí i dnes. Pedagogické zásady jsou nejvšeobecnější, resp. bazální požadavky, které v souladu s cíli a zákonitostí edukačního procesu určujících jejich charakter. Vztahují se na všechny stránky výchovy a vzdělávání, t.j. na edukační činnost pedagogů, školních subjektů, jakož i na poznávací činnost studentů. Pedagogické zásady se podobně jako vědecké poznání neustále vyvíjejí, mění se a doplňují s tím, jak rostou poznatky o výchovně vzdělávací procesu. Stále je přítomné úsilí o nejnovější formulování a dotváření zásad. V edukačním procesu se zásady navzájem prolínají a navzájem podporují.

Systém didaktických zásad, které vypracoval Komenský, se staly základem koncepce vyučovacího procesu, předstihly dobu svého vzniku a s úspěchem je ve výuce studentů nejen sociálně-zdravotnických oborů uplatňuje moderní pedagogika. Komenský vycházel z vlastních životních zkušeností a zkušeností bratrských škol a snažil se je filosofic-

ko-sociálně odůvodnit. Základní kategorie didaktiky definoval v *Didaktice a v Analytické didaktice*. Učení zdůrazňoval příklady, pravidly a praxí. Vyučovací zásady vyžadoval respektovat i v samotné přípravě na edukaci, při zpracování obsahu učiva, při výběru vhodných pomůcek, při konkrétním uspořádání vyučování. V kontextu interdisciplinárního přístupu přebírají sociálně zdravotnické obory klasické didaktické zásady z Komenského pedagogické soustavy a uplatňují jejich v edukaci studentů.

VŠEOBECNÉ TEORETICKO-METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA DIDAKTICKÝCH ZÁSAD KOMENSKÉHO

Než poukážeme na teoreticko-metodologická východiska didaktických zásad Komenského v edukačním procesu studentů, chceme ještě připomenout jak je důležité, že se Komenský zamýšlel i nad samotným výběrem studentů na vysokou školu. Podle něj práce na vysoké škole bude postupovat snáze a s větším úspěchem, pokud se na ni budou „posílat vybranější hlavy, výkvět lidí, zatímco ostatní se odkážou k pluhu, řemeslům a obchodu, podle toho, proč je kdo zrozený“ [Komenský, 1954, s. 241]. Komenský dále uvádí, že podle výsledku zkoušek a rozhodnutí rektorů by se určilo, kdo půjde studovat na vysokou školu a kdo se hodí pro praktickou činnost. Podle jeho vyjádření se lze domnívat, že edukační proces na vysokých školách různých oborů by postupoval podstatně snadněji a s větším úspěchem, kdyby byl výběr podle jeho uvedených kritérií.

Komenský jako první rozpracoval teoreticky i prakticky **zásadu názornosti, zásadu systematickosti a soustavnosti, zásadu aktivity, trvanlivosti a přiměřenosti v edukačním procesu**, přičemž jejich zařadil mezi ostatní základní zásady. Právě J. A. Komenský vyjádřil tyto zásady jako potřebu „učit maximálně názorně“. Tyto jeho rozpracované

zásady a jeho potřeba učit maximálně názorně jsou uplatňovány i ve vzdělávacím procesu u studentů sociálně-zdravotnických oborů. Komenský ve svém díle *Velká didaktika* uvádí: „*Ať je studujícím zlatým pravidlem, aby se vše podávalo všem možným smyslem. Totiž věci viditelné zraku, slyšitelné sluchu, čichatelné čichu, chutné chuti a hmatatelné hmatu, pokud možná některé věci vnímat současně více smysly, ať se podávají současně vícero lidem*“ (Komenský, 1991, s. 123]. Ve srovnání s Komenského dobou můžeme dnes v edukaci stimulovat smysly díky pokročilé technice a široké škále edukačních pomůcek, jako jsou například: **písemné pomůcky** - edukační listy, plakáty, panely, tabule, letáky; **zvukové pomůcky** - audio nahrávky, **audiovizuální elektronické pomůcky** - video, počítač, CD nosiče, internetové zdroje, TV, modely - nejrůznější modely ústrojí, fantomy, imitace činností, **reálné pomůcky k zajištění péče** - tlakoměr a jiné [Němcová et al., 2010].

Komenský i v dalším díle, *Analytická didaktika*, vyjadřuje své myšlenky o názornosti, např.: „*Čím je něco vtlačeno do více smyslů, tím bezpečněji se to poznává a déle pamatuje*“ nebo „*Každému smyslu přináší jeho předmět největší světlo o tolik větší, o kolik více smyslů zasahuje současně tentýž předmět, jako víno barvou, vůní, chutí atd.*“ [Komenský, 1947]. Zásada názornosti vyjadřuje zákonitý požadavek, aby student získával nové vědomosti, návyky, dovednosti a způsobilosti na základě konkrétního smyslového vnímání předmětů a jevů (vnímání všemi smysly). Názornost umožňuje zapojit do poznávacího procesu všechny smyslové orgány, pochopit vnitřní souvislosti a vztahy mezi nimi, jakože i rozvíjet abstraktní myšlení. Na začátku poznávacího procesu je přímá smyslová zkušenost, pak se tvoří představy a až potom pojmy. Smyslová zkušenost je základ a tvoří pramen poznávání skutečnosti. Z uvedeného vyplývá, že princip názornosti vychází z gnoseologického pojetí odrazu světa člověkem, jakož i z biologicko-psychologických základů vzdělávacího procesu. Důležitým důvodem, který zvýrazňuje potřebu názornosti, je i skutečnost, že myšlení člověka je vždy spojeno

nejen s pojmy, ale také s obrazy. Psychologie zdůrazňuje, že při potížích v myšlenkové činnosti se člověk obrací k obrazům. Dalším důvodem je fakt, že názornost, která je prezentována klasickou formou nebo didaktickou technikou, plní i důležitou roli v aktivizaci pozornosti všech studentů na všech stupních vzdělávací soustavy, a tedy i studentů sociálně zdravotnických oborů. Funkčním uplatňováním znázorňován ve vyučování sociálně-právních předmětů vyučovaných v uvedených studijních oborů se dosáhne aktivizace myšlenkové činnosti studentů, rozvíjí se jejich schopnosti kognitivní reprodukovat skutečnost a také tvořivě řešit teoretické i praktické problémy a úkoly. Při chápání názornosti v současnosti vycházíme z porovnání pedagogiky a psychologie vysoké školy, jejichž poznatky zdůrazňují, že osvojování vědomostí, nabývání praktických návyků a dovedností a rozvoj intelektuálních schopností je složitý proces, který ve vzájemné podmíněnosti ovlivňují sociálně-psychologické i fyziologické faktory přijímání a zpracování učebních informací. Vyzdvižení jen jednoho momentu tohoto komplexního procesu není v souladu s moderními vědeckými poznatky, protože přeceňování nebo nedoceňování názoru snižuje výsledný efekt výchovně vzdělávacího procesu. Z vědecky odůvodněného faktu je známo, že student získává informace o objektivním světě v 80% zrakovým receptorem, v 12% sluchovým receptorem a v 8% ostatními receptory. Z hlediska zapamatování si těchto informací je dokázáno, že pokud si zrakem a sluchem získané informace upevní ještě diskusí, jsou schopni si zapamatovat až 70% získaných informací.

Další Komenského didaktická zásada je **zásada systematickosti a soustavnosti** aplikovaná v edukačním procesu. Podstatou této zásady je edukovat v přísném logickém systému, soustavně, postupně a důkladně. Komenský zdůrazňoval, že učivo musí být uspořádáno tak, aby nové učivo navazovalo na to, co je již naučené. Postupovat od celkového pohledu na jev k postupné analýze jevu. Studenti lépe chápou a zapamatují si poznatky, které jsou logicky uspořádány podle didaktického systému.

Nové poznatky musí logicky vyplývat z předchozích tak, aby byly propojeny a tvořily systém. Mělo by se hledět na předchozí znalosti studentů, aby mohlo dojít k jejich navázání či doplnění. Na tomto systému dobří pedagogové vzdělávají a pracují celý život [Kalhous, 1936]. Při edukačním procesu je velmi vhodné využívat vlastní zkušenosti z daného sociálně zdravotnického oboru, a spíše než radit či autoritativní působit na studenta je efektivnější nabízet řešení a motivovat ho. Někteří studenti mají mnoho poznatků v daném oboru a kladou mnoho otázek, jiní mají minimálně poznatky. Kontext vyučovacího procesu je třeba respektovat, tedy navázat na znalosti studentů o dané problematice, postupovat od základních informací ke komplexnějším a informace dávat do vztahů a kontextu, které jsou pro studenty jasné a srozumitelné.

Didaktická **zásada aktivity** uplatňovaná v edukačním procesu studentů sociálně-zdravotnických oborů je zaměřena na zájem o poznání, touhu po porozumění podstaty jevů. Je zhmotněná v principu aktivity, je zárukou, že znalosti, dovednosti, návyky se stanou skutečným vlastnictvím studenta. Podstatou této zásady je učení s porozuměním. Tato vyučovací zásada se v současném edukačním procesu zdůrazňuje zvláště v souladu s požadavkem partnerství a rovnocenného lidského vztahu mezi pedagogem a studentem. Využívá se také k upoutání a zapojení studentů, pokud je nutná jejich příprava na zvládnutí potenciálních problémů, které přicházejí v úvahu v souvislosti s možným výkonem jejich povolání. Jde o řešení vykonstruovaných, hypotetických situací, se kterými se však reálně student může setkat a je nutné, aby byl na ně připraven. Pedagog edukátor vystupuje, jako poradce. Stimulace k aktivitě v edukačním procesu poskytuje příležitost i na výměnu zkušeností, myšlenek. Může se naplnit prostřednictvím skupinové edukace studentů s podobnými poznatky. Umožňuje se tím prožívat podporu, vodítka, korekci názorů. Pedagog nesmí zapomínat na ocenění úspěchu studenta, které silně motivuje a volbu vhodné aktivující edukační metody, např. hraní rolí, simulační metody, problémové metody.

Nezbytnou součástí procesu zásady aktivnosti profesního edukačního učení je podle Kosoveje, Tomengoveje a kol. autorů [2015] dynamické vedení odborovými didaktiky. Vedení studenta představuje profesionální podporu rozvoje ve všech složkách jeho osobnosti, racionální, reflexní-vegetativní i emocionálně-afektivní. Umožňuje posilování jeho autonomie ve vztahu k sobě samému, k vlastnímu rozvoji či k pedagogovi. Zaměření pozornosti na vedení studenta vychází z poznání, že pokud má u studenta dojít k trvalým změnám výsledkem, nestačí mu pouze poskytovat informace, znalosti, nestačí mu jen napodobovat vzory a trénovat profesní dovednosti. Je nutná citlivá přiměřená interakce obou zainteresovaných, která zahrnuje nejen vzájemnou spolupráci při tvorbě projektů, ale i ovlivňování, napodobování, přenášení postojů, názorů a motivačních faktorů. Odborový didaktik tak musí poznávat cíle studenta, jeho vnitřní pohnutky, oslovit jeho hodnotový systém, utvořit pocit bezpečí. Pouze tehdy lze hovořit o procesu nabádání k odpovědnosti za sebe, své rozhodování, jednání, vlastní pokrok.

Didaktickou **zásadu trvanlivosti** v edukačním procesu studentů prosazoval Komenský do praxe. Věděl, že znalosti nemohou být důkladné bez opakování a častého procvičování. Při naučení nového učiva má být frekvence opakování častější, pak méně častá. Lépe se zapamatuje logicky zvládnuté učivo spojené s praktickým využitím. Důležitým aspektem je respektování osobnostních zvláštností. Někdo se lépe učí vizuálně, jiný auditivně, někdo nahlas, někomu pomáhají výpisky, někomu nevadí rušné, či tiché prostředí apod. Důležitým aspektem trvanlivosti je zájem a snaha se učit, realizuje se to opakováním znalostí a nácvikem dovedností. V podmínkách sociálně zdravotnické edukace pedagog předvede studentům postupy nebo činnosti, které si mají osvojit. K lepšímu zapamatování přispívá opakování, slovní popis, zdůvodnění následnosti jednotlivých kroků. Vícenásobným procvičováním se napodobované chování zdokonaluje a stává se jistějším [Závodná, 2005]. Na posílení učení u studentů se mohou využívat i alternativní metody,

moderní pomůcky a edukační technologie. Klinické studie ukazují, jak uvádějí Jakubíková, Simoňková a Kapová, že interaktivní učení je příčinou změny proteinů v mozku, což stimuluje udržení informací a posiluje dlouhodobou paměť.

Další Komenského didaktická zásada je **zásada přiměřenosti** aplikována v edukačním procesu u studentů zmíněných oborů. Zásada přiměřenosti je velmi důležitá a její uplatňování v edukačním procesu je nezbytné. Komenský vnímal tuto zásadu v souvislosti s věkem a tedy přizpůsoboval učivo věku. I u vysokoškolských studentů sociálně-zdravotnických oborů ovlivňuje věk schopnost učit se. V každém věkovém období třeba zohledňovat specifické předpoklady učení [Končeková, 2010]. Tak, jak je důležité respektování individuálních zvláštností vzdělávacích studentů, tak je nutné si uvědomit, že do edukačního procesu zasahuje i celkový fyzický a psychický stav každého posluchače. Poznáním a předcházením negativních faktorů edukace a důsledným uplatňováním didaktických zásad je možné úspěšně dosáhnout stanovených cílů v edukačním procesu studentů nejen sociálně-zdravotnických oborů.

ZÁVĚR

V závěru našeho příspěvku konstatujeme, že efektivní edukační proces u studentů sociálně-zdravotnických oborů se neobejde bez reflexe klasických didaktických zásad od Komenského, podle kterých se řídíme i dnes. O těchto zásadách se zmiňuje v Analytické didaktice, kde píše: *„Pedagog, ať neučí, kolik sám může naučit, ale kolik může student pochopit; Vždy postupně, nikdy krokem; Všemu, čemu se musíme naučit, se musíme naučit vlastní prací; Vše vlastními smysly, vždy a rozmanitě; Vše se vyučuje a učí příklady, ukázkami a cvičeními apod.“* Naším cílem bylo poukázat na univerzálnost Komenského didaktických zásad, které otevírají nové možnosti jak usnadnit práci pedagogům. V příspěvku se nevěnujeme didaktickým zásadám, které souvisejí s novějšími nároky

na edukační proces, např. vědeckost, zpětná vazba v edukaci, či emocionálnost. Tyto zásady jsou však stejně významné. Zabývali jsme se však jen základními didaktickými zásadami, které i po více než třech stolecích od jejich propagace umožňují zvládnout edukační proces v sociálně-zdravotnických oborech tak, aby studenti porozuměli obsahu učiva a byli připraveni přetavit teoretické znalosti a dovednosti do sociálně zdravotnické praxe.

LITERATURA

Kalhous, Zdeněk (1936), Školní didaktika. Praha: Portál.

Komenský, Jan, Amos (1954), *Velká didaktika*. Bratislava: SPN.

Komenský, Jan, Amos (1991), *Velká didaktika - Didactica magna*. Bratislava: SPN.

Komenský, Jan, Amos (1947), *Analytická didaktika*. Praha: Státní nakladatelství.

Končeková, Luba (2010), *Vývinová psychológia*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška.

Kosová, Beata, TOMENGOVÁ, Alena a kol. (2015), *Profesijná praktická príprava budúcich učiteľov*. Banská Bystrica: Belianum.

Nemcová, Jana, Hlinková, Edita (2010), *Moderná edukácia v ošetrovatelstve*. Martin: Osveta.

Závodná, Vlasta (2005), *Pedagogika v ošetrovatelstve*. Martin: Osveta.